

Şehirlerin Gelişimi

Şehirlerin ortaya çıkış biçimleri ve ekonomik etkinlikleri farklı olduğundan, şehirlerle ilgili tek bir tanım yapabilmek güçtür. Ancak şehirleri kırsal yerleşim birimlerinden ayıran belirgin farklılıklar vardır. Şehirler, en büyük yerleşim birimleridir; bu yerleşim birimlerinin nüfusları on binin üzerindedir. Şehirler, Ekonomik etkinlikler bakımından da kırsal yerleşmelerden farklıdır. Kırsal yerleşmelerdeki başlıca ekonomik etkinlik tarım iken şehirlerdeki ekonomik etkinlikler sanayi, ticaret, ulaşım ve turizmdir. Kırsal yerleşim birimleri yönetim bakımından şehirlere bağlıdır. Şehirlerin bir kısmı il merkezidir. Ancak il olmadığı hâlde şehir özelliği taşıyan birçok şehir de vardır. İskenderun ve Tarsus ilçeleri bu tür şehirlerdendir.

Şehirleri kırsal yerleşim birimlerinden ayıran diğer etmenler şehirlerde birbirinden farklı özelliklere sahip iş alanlarının bulunması, hizmet sektörünün gelişmiş ve eğitim hizmetlerinin fazla olmasıdır.

Anadolu'daki şehirleşmenin tarihçesi çok eskilere dayanmaktadır. İlk Çağ'dan itibaren Anadolu'nun birçok yerinde şehirler kurulmuştur. İlk Çağ'daki şehirlerin önemli bir kısmında ekonomik etkinlik ticaretti. Ege kıyılarındaki Efes ve Milet gibi şehirler, bu dönemin en büyük ticaret ve kültür merkezleriydi. Orta Çağ'da da Anadolu'da birçok şehir kurulmuştur. 15. yüzyıla kadar Asya'yla Avrupa arasındaki önemli ticaret yolları, Anadolu'dan geçmekteydi. Bu durum, Anadolu'da önemli ticaret şehirlerinin kurulmasını sağlamıştır. Örneğin Konya, Afyon, Uşak, Trabzon, Erzurum, Gaziantep, Kahramanmaraş gibi şehirler, önemli ticaret yollarının geçtiği yerlerde kurulmuştur.

Sanayileşmeye bağlı olarak hızla gelişen şehirler, uygarlığın bir ölçütü konumuna gelmiştir. Gelişmiş ülkelerde şehirleşme oranı yüksektir. Az gelişmiş ülkelerde ise nüfusun önemli bir kısmı kırsal kesimde yaşar. Sanayileşmeye bağlı olarak şehirlerdeki iş olanakları; ticaret, bankacılık vb. iş alanlarının sayısı artmıştır. Bu durum şehirleri büyük bir çekim merkezi hâline getirmiş, kırsal kesimden gerçekleşen göçlerden dolayı şehirlerin nüfusu artmıştır. Günümüzde birçok şehrimizin nüfusu bir milyonun üzerindedir. Örneğin TÜİK'in 2017 verilerine göre İstanbul'un nüfusu 15 milyonu, Ankara'nın nüfusu ise 5 milyonu aşmıştır.

Şehirlerden bazılarının gelişimi, tarihî nedenlere bağlıdır. Örneğin Konya, Sivas, Kayseri, Erzurum, Malatya, Harput, Sinop, Antalya ve Alanya, Selçuklular dönemindeki önemli şehirlerdi. Bu şehirlerden Konya, Selçuklulara başkentlik yapmıştır. Osmanlı Devleti döneminde ise Bilecik, Bursa, Edirne ve İstanbul gibi şehirler, büyük bir önem kazanmıştır. Bu şehirler, günümüzde de önemlerini korumaktadır. Cumhuriyetin ilk dönemlerinde Türkiye'deki şehir sayısı 66 idi ve bu şehirlerde büyük bir kısmının nüfusu 50 binin

altındaydı. 1960 yılından sonra, Türkiye'deki hızlı sanayileşme, şehirleşme sürecini de hızlandırmıştır. Sanayileşme, nüfusun önemli bir kısmının büyük kentlerde toplanmasına neden olmuştur. 1985 yılından

sonra Türkiye'deki şehirli nüfus, toplam nüfusun yarısını geçmiştir. TÜİK'in 2017 verilerine göre şehirli nüfus oranı %92,5'dir.

Şehirlerin Sınıflandırılması

Şehirler, nüfusu ve ekonomik etkinlikleri yönünden kırsal yerleşim birimlerinden ayrılmaktadır. Ancak şehirler arasında da önemli farklılıklar vardır.

Bu farklılıkların başında nüfus ve ekonomik etkinlikler gelmektedir. Buna göre şehirler iki gruba ayrılır:

- Nüfuslarına göre şehirler
- Fonksiyonlarına göre şehirler

Nüfuslarına Göre Şehirler

Şehirler, nüfuslarına göre beş gruba ayrılmaktadır:

- Küçük şehirler,
- Orta büyüklükteki şehirler,
- Büyük şehirler,
- Metropolitan (çok büyük) şehirler.
- Megakent

Şehir Nüfusu	Tanımı
10.001 - 100.000	Küçük şehir
100.001 - 500.000	Orta büyüklükte şehir
500.001 - 1.000.000	Büyük şehir
1.000.001 - 10.000.000	Metropolitan / Metropol
10.000.001 +	Megakent

Küçük Şehirler

Küçük şehirlerin nüfusu 10.001 ile 100.000 arasındadır. Türkiye'deki şehirlerin büyük bir kısmı küçük şehir niteliğindedir. Ancak Türkiye'de toplam şehirli nüfusun çok az bir kısmı küçük şehirlerde yaşamaktadır. Örneğin Ardahan, Tunceli ve Bayburt küçük şehirlerdendir.

Orta Büyüklükteki Şehirler

Orta büyüklükteki şehirlerin nüfusu 100.001 ile 500.000 arasında değişir. Türkiye'deki şehirlerin yaklaşık 1/3'ü bu gruba girmektedir. Amasya, Kırklareli, Iğdır, Hakkâri, Niğde ve Artvin orta büyüklükteki şehirlerin başlıca örnekleridir.

Büyük Şehirler

Büyük şehirlerin nüfusu 500.001 ile 1.000.000 arasında değişmektedir. Türkiye'de en hızlı gelişen şehirler bu gruba girmektedir. Ordu, Malatya, Muğla, Sivas, Mardin, Eskişehir ve Erzurum, büyük şehirlerin başlıcalarıdır.

Metropoliten Şehirler

Metropoliten şehirlerimizin nüfusu 1.000.001'den fazladır. Çok büyük olan bu kentlerimizden birçoğunun nüfusu bir milyonu aşmıştır. Örneğin, 2017 nüfus sayımına göre nüfusu bir milyonu geçen şehirlerimizin sayısı 22'dir. İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Antalya, Adana, Konya, Gaziantep, Şanlıurfa ve Kocaeli, nüfusu bir milyondan fazla olan ilk 10 şehrimizdir. Türkiye nüfusunun önemli bir kısmı bu şehirlerde toplanmıştır.

Megakent

Nüfusu 10.000.001 ve daha fazlası olan kentlerdir. Ülkemizin tek mega kenti İstanbul'dur. 2017 tuik verilerine göre İstanbul'un toplam nüfusu 15.029.231'dir.

Fonksiyonlarına Göre Şehirler

Kırsal yerleşim birimleri ile şehirlerdeki Ekonomik etkinlikler farklı olduğu gibi, şehirler arasında da ekonomik etkinlikler yönünden önemli farklılıklar vardır. Şehirlerdeki başlıca ekonomik etkinlikler sanayi, ticaret, ulaşım vb. dir. Şehirlerin birçoğunda bu etkinliklerin hepsi bir arada görülür. Ancak bazı şehirlerde bu özelliklerden biri ön plandadır. Buna göre şehirler sanayi, ticaret, turizm, idari gibi sıfatlarla tanımlanmaktadır.

Fonksiyonlarına göre şehirler tarım, ticaret, liman, sanayi, askerî, idari ve turizm şehirleri gibi gruplara ayrılmaktadır.

Tarım Şehirleri

Tarım şehirleri, verimli tarım alanlarında ya da onların yakınında kurulmuştur. Bu tür şehirlerde; tahıl, sanayi ürünleri, sebze ve meyve üretilir. Ormancılık, hayvancılık ve balıkçılık da tarım şehirlerindeki ekonomik etkinliklerdendir. Tarımda sulama yapılan, gübre kullanılan ve çeşitli tarım makineleriyle üretim yapılan şehirlerin gelişmesi daha hızlı olmaktadır.

Ülkemizdeki küçük şehirlerin büyük bir kısmı ve orta büyüklükteki şehirlerimizden bazıları, tarım şehridir. Bu şehirlerin içinde tarım alanı geniş olanlar, daha hızlı gelişmektedir. Örneğin Bafra ve Çarşamba ovaları Samsun'un, Konya Ovası Konya'nın, Iğdır Ovası Iğdır'ın, Çukurova Adana'nın, Büyük Menderes Ovası Söke'nin gelişmesini sağlamıştır.

Tarım şehirlerindeki nüfusun önemli bir kısmı, geçimini tarımdan sağlar. Bu yerleşim birimlerinde yaşayanların bir kısmı da ticaret, hizmet ve sanayi sektörlerinde çalışarak geçimini sağlar. Tarım şehirlerindeki sanayi kuruluşlarının önemli bir kısmı; makarna, yağ, süt, peynir vb. tarımsal ürünler üretmektedir. Rize, Ordu, Giresun, Ağrı, Hakkâri, Van, Erzincan, Kırşehir, Nevşehir, Niğde, Ceyhan, Kadirli, Dört Yol, Mut, Söke, Tire, Turgutlu, Salihli tarım şehirlerinin örneklerindedir.

Ticaret Şehirleri

Ticaret, şehirlerdeki önemli ekonomik etkinliklerden biridir. Her şehirde az ya da çok ticaret yapılır; ancak bazı şehirlerde ticaret daha fazla önem taşır. Ticaretin diğer ekonomik etkinliklere göre ön planda olduğu şehirlere **ticaret şehri** denir.

Ticarette en önemli etmen ulaşımdır. Alınıp satılacak malların kolay taşınması açısından, önemli yolların kavşağında bulunan şehirlerde ticaret daha fazla gelişmektedir.

Şehirlerin ticaret merkezleri, çarşılardır. Buralardaki ticaret, hem şehirde yaşayanlara hem de çevredeki yerleşim birimlerine yöneliktir. Çevredeki kırsal yerleşim birimlerinden getirilen ürünler (meyve, sebze, canlı hayvan ve hayvansal ürünler), şehirlerdeki pazar ve panayır gibi yerlerde satılır. Buna karşılık şehirden giysi, gıda maddeleri, tarım araçları, ilaç vb. şeyler alınır. Bazı şehirler, coğrafi konumları gereği ticari açıdan geniş bir hinterlanda sahiptir. Bu tür şehirlerde ticaret, ekonomik etkinliklerin başında gelir. Örneğin Erzurum, Diyarbakır ve Kayseri en büyük ticaret merkezleridir.

Sanayisinin gelişmiş ve ulaşımının elverişli olması, İstanbul'u Türkiye'nin en büyük ticaret merkezi hâline getirmiştir. Geniş bir hinterlanda sahip olan İzmir, Ege'nin; Samsun ise Karadeniz'in en büyük ticaret merkezidir. Adana, Mersin, İzmir, Bursa, İstanbul ve Trabzon'daki serbest bölgeler, bu illerin ticari önemini artırmaktadır.

Liman Şehirleri

Liman; gemilerin barındığı, yük alıp boşalttığı yerdir. Doğal olarak ya da dalgakıranlarla korunur. Deniz taşımacılığı açısından önemli bir yere sahip olan limanlar, eski çağlardan beri hızla gelişen yerleşim alanları olmuştur. Bu yerleşim birimlerinin önemli bir kısmı şehir özelliği kazanmıştır. Gelişmesinde limanların etkisinin daha fazla olduğu şehirlere liman şehri denir. Liman şehirlerindeki önemli ekonomik etkinliklerden biri ticarettir. Bu nedenle liman şehirlerinde; bankacılık, sigortacılık ve nakliyecilik önemli iş kollarındandır. İthalat ve ihracat yapılan liman şehirlerinde ise ayrıca gümrükle ilgili kuruluşlar bulunmaktadır.

Deniz yoluyla ulaşım çok ucuza gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle liman şehirlerinin ticari taşımacılıktaki önemi büyüktür. Özellikle deniz taşıtlarının gelişmesi, modern ve geniş kapasiteli yük ve yolcu gemilerinin

yapılması, liman şehirlerinin önemini artırmıştır. Limanların gelişmesi, hinterlandının genişliğine bağlıdır.

Ulaşım bakımından elverişli ve geniş bir art bölgeye sahip olan liman şehirleri, daha çok gelişmektedir. Örneğin doğal bir liman özelliği taşıyan Sinop, Samsun Limanı'na göre daha az gelişmiştir. Bunun en önemli nedeni, her iki limanın gerisindeki yer şekilleridir. Sinop Limanı ile iç kesimler arasında yükselen dağlar, ulaşımı güçleştirdiğinden Sinop Limanı gelişmemiştir. Geniş bir art bölgeye sahip olan Samsun, Karadeniz'in en büyük liman şehridir. Trabzon ve Zonguldak da Karadeniz'deki önemli liman şehirleridir. Türkiye'nin işlek limanlarının

başında İstanbul ve İzmit limanları gelmektedir. Bu limanlar, ithalat ve ihracat açısından önemlidir. Geniş bir hinterlanda sahip olan İzmir, Ege'nin en büyük liman kentidir. Tarım ürünlerinin önemli bir kısmı, bu limandan ihraç edilir. Akdeniz'deki başlıca liman şehirleri İskenderun, Mersin ve Antalya'dır. İskenderun Limanı'nda ham madde, Mersin Limanı'nda ise ham madde ve yolcu taşımacılığı yapılır.

Sanayi Şehirleri

Ekonomisinde sanayinin ön planda olduğu şehirlere sanayi şehirleri denir. Zonguldak, Karabük, Karadeniz Ereğlisi, Kırıkkale, Batman, Bursa, İzmir, İskenderun, Gaziantep, İzmit ve İstanbul sanayi şehirlerinin başlıcalarıdır. Bu tür şehirlerde çalışan nüfusun önemli bir kısmı sanayi alanında toplanmıştır.

Askeri Şehirler

Şehirlerden bazılarının askerî yönü ön plandadır. Askerî tesislerin ya da ordunun önemli bir kısmının bulunduğu bu tür yerlere askerî şehir denir. Askerî şehirler daha çok Orta Çağ'da büyük bir önem taşımaktaydı. Savunması kolay yerlerde kurulan bu şehirlerin etrafı da surlarla çevriliydi. Askerî şehirler, eski önemini büyük ölçüde yitirmiştir. Ancak bazı kentlerin gelişmesinde askerî birliklerin büyük katkısı olmuştur. Sarıkamış ve Çorlu, bu tür şehirlerin başlıca örnekleridir.

İdari Şehirler

Şehirlerden bazıları idari özelliğiyle tanınmıştır. Bu tür şehirlerin en güzel örneği Ankara'dır. Ankara, başkent olduğu için gelişmiştir. Bu kentimizdeki nüfusun önemli bir kısmı idari işlerde çalışmaktadır. Bakanlıklar, yabancı ülke temsilcilikleri ve genel müdürlükler gibi birçok idari merkez, Ankara'da bulunmaktadır.

Turizm Şehirleri

Turizm şehirlerinin başlıca özellikleri turistik değeri olan doğal ve tarihî varlıklara sahip olması ve turizm gelirinin yüksek olmasıdır. Bu tür şehirlerin önemli bir kısmı, Akdeniz ve Ege kıyılarındadır. Antalya, Alanya, Marmaris ve Bodrum turizm şehirlerinin başlıcalarıdır.

Maden Şehirleri

Gelişmesinde, madenlerin etkili olduğu şehirlere maden şehri denir. Zonguldak, Karabük, Batman ve Soma bu tür şehirlerdendir.

Kültür Şehirleri

Kültür şehirlerinin özelliği, gelişmesinde eğitim kurumlarının belirgin bir etkisinin bulunmasıdır. Bu tür şehirlerin tipik örneklerinden biri Eskişehir'dir. İstanbul, Ankara ve İzmir gibi şehirler de diğer fonksiyonlarının yanı sıra sahip oldukları üniversitelerden dolayı kültür şehirleri grubunda yer almaktadır.

Ulaşım Şehirleri

Bazı şehirlerin gelişmesinde ulaşım koşulları etkili olmuştur. Özellikle ana yolların kavşağında bulunan şehirler hızlı gelişmektedir. Ulaşım şehirleri olarak adlandırılan bu şehirlerin başlıcaları Afyonkarahisar, Ankara, Konya ve Gaziantep'tir.

